

MAGDALENA MALIK*

STOSUNKI WYZNANIOWE W II RZECZYPOSPOLITEJ (1918-1928)

RELIGIOUS RELATIONS IN THE SECOND POLISH REPUBLIC (1918-1928)

Abstract: 11 November 1918, was a day of victory for the Poles in the struggle for independence, freedom, and sovereignty. The young state faced numerous challenges: defining the permanence of borders, determining principles of religious policy, creating administrative structures, and organizing educational institutions. The plan required effort and overcoming many difficulties. One of the key issues during the construction of the new state system was determining the legal status of the Church and religious education in schools. In 1925, the Sejm of the Second Polish Republic ratified an agreement between the Holy See and the Polish side. According to the provisions, the Catholic Church gained broad autonomy and unrestricted freedom for non-religious activities. It was granted a series of privileges that distinctly distinguished the position of Catholicism from other denominations in Poland. The legal foundations for the religious education system were defined by the March Constitution, and its provisions were solidified by the concordat and another fundamental law from 1935.

Keywords: Catholic Church, independence, concordat, Poland, religion.

Abyśmy wszyscy, ilu nas jest, mieli jedno serce i jedną duszę,
bo z miłosierdzia Bożego powstaje Polska wolna i niepodległa¹.

* Magdalena Malik – doktor, Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu; e-mail: magdalena.malik@pwt.wroc.pl.

¹ Z przemówienia metropolity abp. Aleksandra Kakowskiego wygłoszonego w archikatedrze warszawskiej z okazji uroczystej inauguracji Rady Regencyjnej.

11 listopada 1918 r. był dla Polaków dniem zwycięstwa walki o niepodległość, wolność i suwerenność. Młode państwo stanęło w obliczu wielu problemów: uregulowania trwałości granic, określenia zasad polityki wyznaniowej, stworzenia struktur administracyjnych, a także organizacji i uruchomienia placówek oświatowych.

W dwudziestoleciu międzywojennym partie i organizacje polityczne stanowiły ważniejsze elementy życia społeczno-politycznego w kraju². Zwracano uwagę, aby w tworzeniu i realizacji programów pamiętały one o dobru wspólnym. Bez względu na przynależność partyjną należało kierować się moralnością i troską o wartości wyższe³. Polityk odrodzonej Polski w wyrażaniu i przekonywaniu do własnych poglądów miał korzystać z metod i argumentów, które nie były przepełnione nienawiścią czy nadużyciami. Wymienione wskazówki postępowania dla parlamentarzystów i członków ugrupowań politycznych były zbieżne z oficjalną nauką Kościoła. Warto dodać, że interesowano się tym, czy do partii przynależą chrześcijanie. Wówczas wymagano od nich prowadzenia działań zgodnych z prawem Bożym, kościelnym i moralnym. W życie polityczne II Rzeczypospolitej należało wносить zasady ewangeliczne. W przypadku odwrotnego działania istniało ryzyko wystąpienia zjawisk zakłócających porządek społeczny. W powyższych sytuacjach Kościół ingerował w decyzje polityczne, opowiadając się po stronie wiary i wiernych⁴.

Zagadnienie problematyki stosunków wyznaniowych w II Rzeczypospolitej zostało poruszone w literaturze przedmiotu. Na powyższy temat pisali m.in.: M. Pietrzak, K. Krasowski czy M. Papierzyńska-Turek⁵. Warto również wspomnieć prace ks. H. Olszara i T. Stegnera⁶.

Celem niniejszego artykułu jest zwrócenie uwagi na budowanie relacji między państwem a Kościołem katolickim w pierwszym 10-leciu odrodzonej Polski.

Odbudowa państwowości polskiej wiązała się z potrzebą szybkiego ujednolicenia terenów byłych zaborów pod względem administracyjno-prawnym,

² Por. L. KOPLER. *Kościół a polityka*. Kraków 1929 s. 15-19.

³ Por. K. GÓRSKI. *Wychowanie personalistyczne*. Poznań 1936 s. 194-195.

⁴ Por. W. GUZIEWICZ, E. GRYGORCZYK. *Kościół łomżyński wobec partii politycznych w II RP*. „Studia Elckie” 2015 nr 1 s.19-30.

⁵ Por. M. PIETRZAK. *Prawo wyznaniowe*. Warszawa 1993; K. KRASOWSKI. *Związki wyznaniowe w II Rzeczypospolitej. Studium historycznoprawne*. Warszawa – Poznań 1988; M. PAPIERZYŃSKA-TUREK. *Między tradycją a rzeczywistością: państwo wobec prawosławia 1918-1939*. Warszawa 1989; A. CHOJNOWSKI. *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921-1939*. Wrocław – Warszawa 1979; W. MĘDRZECKI. *Inteligencja polska na Wołyniu w okresie międzywojennym*. Warszawa 2005; W. ŚLESZYŃSKI. *Bezpieczeństwo wewnętrzne w polityce państwa polskiego na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej*. Warszawa 2007; P.A. LESZCZYŃSKI. *Centralna administracja wyznaniowa II RP. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego*. Warszawa, 2006.

⁶ Por. H. OLSZAR. *Kościół w Polsce w okresie międzywojennym (1918-1939)*. „Symposium” 2004 nr 1 s. 7-48; T. STEGNER. *Wyznania – państwo – naród w II Rzeczypospolitej*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2020 z. 4 s. 781-796.

ekonomicznym i kulturalno-oświatowym. Plan wymagał wysiłku i pokonania wielu trudności. Jednym z kluczowych problemów w procesie budowy nowego ustroju państwa było określenie sytuacji prawnej Kościoła i nauczania religii w szkołach. Jednocześnie władze musiały rozpocząć prace nad kształtowaniem relacji ze związkami wyznaniowymi, w których krzyżowały się wpływy czynników politycznych, narodowościowych, społecznych czy historycznych.

Z chwilą odzyskania niepodległości Kościół katolicki rozpoczął nowy rozdział dziejów. Należało wprowadzić w życie normy zawarte w *Kodeksie prawa kanonicznego* z 1917 r. (*Kodeks wszedł w życie 19 maja 1918 r.*⁷) oraz dokonać analizy polityki wyznaniowej z czasów zniewolenia. W liście do wiernych polscy biskupi pisali:

[...] jako słudzy Kościoła, który wciąż łączył i spajał rozdzieloną na trzy części Ojczyznę, [...], połączmy się, aby budować gmach naszej Ojczyzny⁸.

Sprawy jedności i bezpieczeństwa odrodzonego kraju były priorytetowe dla członków każdego wyznania. W publikacji *Dziesięciolecie Polski Odrodzonej czytamy:*

Znamienną cechą Polski, [...] pod względem wyznaniowym jest na ogół wybitnie katolicki charakter ludności polskiej, a częściowo także i ruskiej przynależącej się do katolicyzmu czy to w obrządku łacińskim w dawnym zaborze rosyjskim, czy grecko unickim w zaborze austriackim⁹.

1. OBRZĄDEK ŁACIŃSKI, ORMIAŃSKI I GRECKO-UNICKI

W odrodzonym kraju organizacja Kościoła katolickiego obejmowała trzy obrządki: łaciński, ormiański i grecko-unicki. Pierwszy rozwinął się przy wsparciu państwa i skupiał najliczniejszą grupę społeczeństwa. Jego organizację nakreślił konkordat, który został zawarty między Polską a Stolicą Apostolską (10 lutego 1925 r.). Utworzono wówczas dwie nowe prowincje metropolitarne i biskupstwa. Celem podjętej decyzji było zlikwidowanie różnic dzielnicowych wynikających z zaborów. Funkcjonowały następujące prowincje kościelne: gnieźnieńsko-poznańska, warszawska, wileńska, lwowska i krakowska. Nowo utworzona diecezja gdańska została włączona do sfery uprawnień nuncjusza Stolicy Apostolskiej, który rezydował w Polsce. Nie uwzględniono w administracji instytucji prymasa Kościoła polskiego.

⁷ Narzędziem służącym recepcji prawa kodeksowego z 1917 r. stały się synody diecezjalne organizowane po 1918 r. Por. G. BUJAK. *Synody diecezjalne Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1922-1931. Organizacja i problematyka uchwał*. Kielce 2010 s.10.

⁸ B. KUMOR. *Historia Kościoła*. Cz. 8: *Czasy współczesne 1914-1992*. Lublin 2001 s. 383.

⁹ *Dziesięciolecie Polski Odrodzonej. Księga pamiątkowa. 1928-1928*. Kraków – Warszawa 1928 [dalej: *Księga pamiątkowa*] s. 341.

Godność Prymasa jako relikwię przeszłości otacza nasz naród wielkim szacunkiem i widzi w niej znamię jednolitości Kościoła w Polsce. Pierwszym prymasem Polski był śp. kard. dr Edmund Dalbor, który w okresie wyzwania się ziem polskich spod zaboru pruskiego był abp. gnieźnieńsko-poznańskim i gdy Polska odzyskała wszedł w posiadanie tytułu Prymasa Polski. Obecnie Prymasem Polski jest ks. kard. dr August Hlond¹⁰.

Pod przewodnictwem prymasa odbywały się zjazdy biskupów, bez różnicy obrządków, które zostały wprowadzone przez Episkopat i odbywały się w obrządku łacińskim. Ustanawiał je dekret Kongregacji Konsystorialnej z 1921 r. dla przedstawienia co trzy lata Stolicy Apostolskiej kandydatów na biskupów oraz 23. artykuł konkordatu dla oceny w diecezjach obrządku łacińskiego potrzeby zmian w języku używanym do kazań, nabożeństw i nauki religii. Powyższe działania miały wpływ na jednolitość Kościoła i sprawy życia kościelnego.

Obrządek ormiański w 10-leciu międzywojennym obejmował 3 tys. wiernych, którzy mogli praktykować w 8 parafiach, 9 kościołach i 19 kaplicach. Warto przypomnieć, że dzieje Ormian unitów w kraju sięgają średniowiecza, kiedy pod naporem Turków rozpoczęli oni emigrację na Zachód. Część z nich dostała się na Kresy Wschodnie, do Kamieńca Podolskiego, Łucka i Lwowa. W tym ostatnim istniał klasztor benedyktynek ormiańskich, który prowadził szkołę wydziałową. *Księga pamiątkowa* podaje:

Abp lwowski przetrwało upadek Rzeczypospolitej i obecnie zachowane zostało w naszym Państwie dla Ormian katolików w Polsce mieszkających¹¹.

W XVII w. wśród Ormian polskich przyjęła się unia za sprawą biskupa lwowskiego Mikołaja Torosowicza, który w 1635 r. uzyskał od papieża Urbana VIII godność arcybiskupa.

Trzeci obrządek od synodu prowincjonalnego lwowskiego w 1891 r. miał zreformowane statuty zamojskie. Hierarchia unicka została utrzymana w granicach, w jakich istniała w byłym zaborze austriackim (byłej Galicji), obejmując ludność ruską zamieszkującą wymienione tereny. Na pozostałych obszarach unicy podlegali miejscowym biskupom łacińskim. W myśl uchwał Konferencji biskupów kresowych w Wilnie (listopad 1926 r.) dla wyznawców były tworzone osobne parafie pod nazwą parafii wschodnio-słowiańskiego porządku.

Wszyscy katolicycy duchowni, bez różnicy obrządków odprawiający nabożeństwa niedzielne lub w dniu Święta Narodowego 3-go maja, odmawiać mają modły za pomyślność Państwa i jego Prezydenta¹²

¹⁰ *Tamże* s. 345.

¹¹ *Tamże*.

¹² *Tamże* s. 350.

– pisano w *Księdze pamiątkowej*. Pozbawienie Polaków na 123 lata ojczyzny, w której istniała wolność sumienia i wyznania oraz możliwość swobodnego posługiwania się językiem polskim, odcisnęło silne piętno na społeczeństwie. Po odzyskaniu niepodległości stawiano na pierwszym planie suwerenność, niezależność, a przede wszystkim bezpieczeństwo kraju i władz najwyższych.

2. KONKORDAT

W 1925 r. Sejm II Rzeczypospolitej ratyfikował porozumienie zawarte między Stolicą Apostolską a stroną polską. W myśl zawartych postanowień Kościół katolicki zyskał szeroką autonomię i samorząd oraz nieskrępowaną swobodę pozareligijnej działalności¹³. W artykule 1. zawartego porozumienia można było przeczytać, że bez różnicy obrządków każdy obywatel w Rzeczypospolitej będzie posiadał prawo do korzystania z pełnej wolności. Zgodnie z prawem Bożym i kanonicznym. Bez przeszkód można będzie wykonywać posługę duchową oraz swobodnie będzie funkcjonować administracja i kierownictwo posiadanym majątkiem¹⁴.

Jednym z zadań, jakie stawiał sobie Kościół w odrodzonej Polsce, było zatarcie różnorodności wynikającej z czasów zaborów. Jak zapisano w *Księdze pamiątkowej*:

[...] Kościół nasz [...] po rozbiorach stanął na straży życia narodowego, które wciśnięte w obręb dwóch innowierczych potęg, Prus protestanckich i prawosławnej Rosji, zyskało w wierze katolickiej silną ochronę przed wynarodowieniem i przed wrogiem a duszy narodu obcemi współpracował¹⁵.

Zawarcie konkordatu uwzględniało odrębne cele i doniosłość w życiu państwowym. Nowa ustawa zasadnicza gwarantowała Kościołowi swobodę w wykonywaniu rządów w jego obrębie zgodnie z prawem kanonicznym. Warto ponownie przywołać zapis z *Księgi pamiątkowej*:

[...] odrodzone Państwo [...] otoczyło w swej Konstytucji Kościół katolicki [...] szczególną opieką, zapewniając mu naczelne stanowisko wśród wszystkich innych równouprawnionych wyznań¹⁶.

W kolejnych wersjach pisano:

¹³ Por. M. PIETRZAK. *Prawo wyznaniowe* s. 107; R. POŁAK. *Religia rzymskokatolicka w szkołach II Rzeczypospolitej*. Lublin 2007.

¹⁴ Por. *Konkordat pomiędzy Stolicą Świętą a Rzeczypospolitą Polską*. DzURP 1925 nr 72 poz. 501.

¹⁵ *Księga pamiątkowa* s. 341.

¹⁶ *Tamże*.

Celem poprawnych stosunków Kościoła katolickiego i Państwa została ustanowiona stała Nuncjatura w Polsce i Polska Ambasada w Rzymie. Uprawnienia Nuncjusza obejmowały także Wolne Miasto Gdańsk¹⁷.

Konkordat nie uwzględniał odrębnego sądu dla członków stanu duchownego. Oskarżeni podlegali sądownictwu państwowemu cywilnemu i karnemu. W drugim przypadku władza świecka miała zawiadomić kościelne władze diecezjalne o procesie i przesłać akt oskarżenia oraz wyrok wraz z motywami, a także pozwolić na wgląd do akt. *Księga pamiątkowa* podaje:

Biskupi przed objęciem stanowisk będą składali przysięgę wierności, nie będą brać udziału w naradach na szkodę Państwa¹⁸.

Administracja powiatowa była również zobowiązana do stałego kontaktu z Ministerstwem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP) np. w przypadku aresztowania duchownego¹⁹. Na konflikty narodowościowe i wyznaniowe nakładały się różnice o charakterze politycznym. Kontakty między duchowieństwem a administracją (pierwszej instancji) przebiegały na kilku płaszczyznach. Były to działania wynikające z realizacji przez starostów wytycznych MWRiOP, po przeciwnej stronie znajdował się urząd starosty jako organ administracji podległej ministrowi spraw wewnętrznych. W ówczesnych warunkach społecznych oznaczało to silne sprzężenie polityki wyznaniowej z zagadnieniami narodowościowymi. Współpraca z duchowieństwem czy związkami wyznaniowymi w sprawach wiary była postrzegana jako element bezpieczeństwa publicznego. Stąd starostowie w pierwszej kolejności byli zainteresowani utrzymaniem porządku i spokoju. Interwencje przeciwko duchownym Kościoła katolickiego były rzadkie i wiązały się z aktywnością w opozycji. Jedną z płaszczyzn były działania wynikające z funkcjonowania starostów i duchownych w ramach jednej społeczności powiatowej. Przybierały one kształt analogiczny w odniesieniu do innych jej członków, m.in. sędziów, adwokatów, lekarzy czy nauczycieli. W większości relacji kluczową rolę odgrywał tu czynnik czysto ludzki²⁰.

Reasumując znaczenie konkordatu, należy podkreślić uwzględnienie dobra państwa w polityce wewnętrznej i zagranicznej oraz utrwalenie granic kraju i określenie w ramach terytorium organizacji Kościoła. Dodatkowo trzeba zaznaczyć wykluczenie niekorzystnych wpływów dla społeczeństwa, likwidację nielojalności

¹⁷ *Tamże* s. 348.

¹⁸ *Tamże* s. 350.

¹⁹ Por. B. ŻONGOŁOWICZ. *Dzienniki 1930-1936*. Oprac. D. Zamojska. Warszawa 2004.

²⁰ Por. J. MIERZWA. «Między starostą a plebanem». *Relacje między państwem a związkami wyznaniowymi na szczeblu administracji ogólnej I instancji w okresie Drugiej Rzeczypospolitej – zarys problematyki*. W: *Państwo – religia. Instytucje państwowe i obywatele wobec religii w Europie Środkowo-Wschodniej w XX wieku*. T. 1. Red. J. Durka. Kalisz 2014 s. 7-23.

wśród osób duchownych wobec kraju czy uwypuklenie momentów politycznych ważnych dla Rzeczypospolitej.

3. URZĘDY I DOBRA KOŚCIELNE

Zawarcie konkordatu regulowało współpracę na linii państwo – Kościół pod kątem legislacyjnym. W myśl umowy podpisanej między papieżem a zwierzchnikiem Kościoła katolickiego określono piastowanie stanowisk kościelnych (głównie biskupich), co należało do Stolicy Apostolskiej. W sprawie mianowania arcybiskupów diecezjalnych, koadiutorów z prawem następstwa czy biskupa polowego zwracano się do prezydenta Rzeczypospolitej. Celem takiego działania było pozyskanie informacji, czy głowa państwa nie dysponuje zarzutami natury politycznej wobec wybranego kandydata. Analogiczna sytuacja występowała przy obsadzaniu stanowisk parafialnych, których nie powinny obejmować osoby bez obywatelstwa polskiego czy studiów teologicznych zrealizowanych w Polsce lub w instytucjach papieskich (chyba że była na to zgoda rządu). Jednostki, których działania godziły w interes państwa, były wykluczane. Sprzeciw mógł nastąpić w ciągu 30 dni od ogłoszenia nominacji. O wyznaczaniu kandydatów na wybrane stanowiska kościelne w pełni decydowały jego władze. Tworzenie nowych beneficjów kościelnych czy zmiany w istniejących zależały od władz kościelnych. Wydatki związane ze skarbem państwa wymagały porozumienia z rządem i obejmowały również zakony, domy i klasztory.

Po odzyskaniu niepodległości strona rządowa zostawiła pełne prawo Kościołowi w sprawie posiadanego majątku ruchomego i nieruchomego (władze kościelne decydowały o jego administrowaniu, utrzymywaniu czy sprzedawaniu). W sprawach finansowych majątek osób duchownych i prawnych w Kościele podlegał opodatkowaniu na równi z innymi obywatelami. Wyjątkiem były domy służby Bożej, seminaria duchowne czy domy zakonne.

4. NAUCZANIE RELIGII W SZKOŁACH

Mianowanie nauczycieli religii w szkołach publicznych należało do władz rządowych. Zapis w ustawie zasadniczej akcentował wychowanie religijne młodzieży, dostrzegając fundamenty moralne społeczeństwa, które mogły stanowić parasol ochronny przed „zarazą” ze Wschodu. Wedle artykułu 120. konstytucji nauka religii we wszystkich szkołach, utrzymywanych w całości lub częściowo przez państwo czy instytucje samorządowe, była obowiązkowa. Kierownictwo i nadzór nad nauką religii w szkołach należał do odpowiedniego związku religijnego, z zastrzeżeniem naczelnego nadzoru państwowych władz oświatowych.

W każdej miejscowości w Polsce można było prowadzić lekcje religii, jeśli zebrała się grupa 12 dzieci tego samego wyznania. Wówczas należało określić współdziałanie danej placówki oświatowej. Szkoły prywatne, w których prowadzono naukę religii (obowiązkowo), miały otrzymać prawo publicznych, a nauczyciele akceptację władz kościelnych. W przypadku prowadzenia lekcji niezgodnie z zasadami Kościoła lub niespełniania wymagań moralnych, prowadzący był pozbawiany stanowiska.

Wraz z organizowaniem się struktur państwa wzrosło zainteresowanie nauczaniem i wychowaniem religijnym również władz państwowych²¹. Pierwsze władze Rzeczypospolitej wprowadziły szereg demokratycznych reform społecznych, w tym w sferze edukacji. W orędziu Jędrzeja Moraczewskiego czy w programie oświatowym pierwszego ministra oświaty Ksawerego F. Praussa z 18 grudnia 1918 r. przedstawiono jednolite stanowisko w sprawie reform szkolnictwa. Jednym z najważniejszych zadań rządu było stworzenie powszechnej, świeckiej i bezpłatnej szkoły dostępnej dla wszystkich, bez względu na stan majątkowy, i niewywierającej przymusu wyznaniowego²². Znalazły się oczywiście głosy sprzeciwu, przykładem jest Stefania Sempołowska, która zarzucała ministerstwu, że projekt przypomina

[...] system szkolny austriacko-pruski, poddający szkołę pod wpływy Kościoła, polityki i biurokracji²³.

Zwracano również uwagę na konieczność wyłączenia kwestii wyznaniowych z zakresu działań MWRiOP (Stanisław Kalinowski, Stefania Sempołowska, Zygmunt Nowicki), co miało wiązać się ze zmianą nazwy na Ministerstwo Wychowania i Oświecenia Publicznego. W rzeczywistości starano się o nadanie oświacie świeckiego charakteru.

PODSUMOWANIE

Z chwilą odzyskania przez Polskę niepodległości należało rozwiązać wiele problemów, wśród których było sprawne funkcjonowanie państwa. Wizja przyszłości spletała się z występującym wśród społeczeństwa katolicyzmem, widocznym

²¹ Por. L. GROCHOWSKI. *Wychowanie religijne katolickie w szkołach II Rzeczypospolitej lat dwudziestych. Treści i funkcje*. W: *Katolicka a liberalna myśl wychowawcza w Polsce w latach 1918-1939*. Red. E. Walewander. Lublin 2000 s. 239-279; J. SZCZEPANIAK. *Troska Kościoła o nauczanie i wychowanie religijne w szkole w latach 1918-1927*. Kraków 1997.

²² Por. K. KUMANIECKI. *Odbudowa państwowości polskiej, najważniejsze dokumenty 1912-1924*. Warszawa 1924 s. 130-132; F. ARASZKIEWICZ. *Znaczenie programu oświatowego Ksawerego Praussa*. „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 11:1968 nr 4 s. 421.

²³ S. SEMPOŁOWSKA. *Projekty ministerialne w sprawie szkolnictwa*. „Robotnik” 1919 nr 159 s. 2; TAŻ. *Pisma pedagogiczne i oświatowe*. Warszawa 1960 s. 313-316.

w mentalności i kulturze społeczeństwa²⁴. Religia katolicka wywierała wpływ na całokształt ideologii poszczególnych nurtów myśli politycznej i oddziaływała na system wartości. Oddziaływanie to było widoczne w stosunkach polityczno-ustrojowych, a także kulturowo cywilizacyjnych czy społeczno-gospodarczych²⁵.

Sumując dotychczasowe rozważania, należy zaznaczyć, że ustawodawstwo polskie okresu międzywojennego zrealizowało większość postulatów wyznaniowych wysuwanych przez Kościół katolicki. Zapewniono szeroką autonomię i przyznano szereg przywilejów. Episkopat odrodzonej Polski odzwierciedlał skład ówczesnego społeczeństwa i stanowił elitę intelektualną kraju, będąc jednocześnie wzorem dla duchowieństwa i wiernych. Priorytetowym działaniem Kościoła katolickiego w dwudziestolecie międzywojennym było umacnianie w narodzie wartości chrześcijańskich i zasad moralnych. Należało przestrzegać prawa i sprawiedliwości, aby w Ojczyźnie panował ład, spokój oraz bezpieczeństwo²⁶. Podstawy prawne systemu wychowania religijnego określiła konstytucja marcowa, a jej postanowienia ugruntował konkordat, a następnie ustawa zasadnicza z 1935 r. W zakresie nauczania religii wyraźnie widać było przychylne stanowisko władz oświatowych do Kościoła. W praktyce zaznaczyło się ono wydaniem szeregu aktów prawnych i rozporządzeń, które sprzyjały umacnianiu pozycji religii rzymskokatolickiej w szkołach²⁷.

Trudności, będące spadkiem po latach niewoli, nie przyćmiły wartości najważniejszych dla Polaków. Władza i społeczeństwo szanowało i doceniło odzyskaną niepodległość.

Różnice polityczne między poszczególnymi ugrupowaniami parlamentarnymi nie wpływały na priorytetowe decyzje w polityce wewnętrznej i zagranicznej. Polska racja stanu przeważała nad inicjatywami oddolnymi, pozbawionymi często poczucia zasad godnych mężów stanu, czego odzwierciedleniem był polski sejm. Współpraca między władzą a przedstawicielami Kościoła katolickiego cechowała się umiejętnością prowadzenia konstruktywnego dialogu i wzajemnego szacunku wobec rozmówcy.

²⁴ Por. L.B. DYCZEWSKI. *Religijność Polski międzywojennej*. „Collectanea Theologica” 1972 t. 3 s. 29-31; A. CHWALBA. *Sacrum i rewolucja. Socjaliści polscy wobec praktyk i symboli religijnych (1870-1918)*. Kraków 1992.

²⁵ Por. J. MACAŁA. *Polska katolicka w myśli politycznej II RP*. Zielona Góra 2004 s. 5-6.

²⁶ H. OLSZAR. *Kościół w Polsce w okresie międzywojennym* s.28.

²⁷ Por. D. KRZEŚNIAK-FIRLEJ. *Nauczanie religii rzymskokatolickiej w prawodawstwie państwowym i kościelnym Drugiej Rzeczypospolitej*. „Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne, Artystyczne” 14:2003 s. 243-269.

BIBLIOGRAFIA

- ARASZKIEWICZ F.: *Znaczenie programu oświatowego Ksawerego Praussa*. „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 11:1968 nr 4.
- BUJAK G.: *Synody diecezjalne Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1922-1931. Organizacja i problematyka uchwał*. Kielce 2010.
- CHOJNOWSKI A.: *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921-1939*. Wrocław – Warszawa 1979.
- CHWALBA A.: *Sacrum i rewolucja. Socjaliści polscy wobec praktyk i symboli religijnych (1870-1918)*. Kraków 1992.
- DYCZEWSKI L.B.: *Religijność Polski międzywojennej*. „Collectanea Theologica” 1972 t. 3 s. 29-31.
- Dziesięciolecie Polski Odrodzonej. Księga pamiątkowa. 1928-1928*. Kraków – Warszawa 1928.
- GÓRSKI K.: *Wychowanie personalistyczne*. Poznań 1936.
- GROCHOWSKI L.: *Wychowanie religijne katolickie w szkołach II Rzeczypospolitej lat dwudziestych. Treści i funkcje*. W: *Katolicka a liberalna myśl wychowawcza w Polsce w latach 1918-1939*. Red. E. Walewander. Lublin 2000.
- GUZIEWICZ W., GRYGORCZYK E.: *Kościół łomżyński wobec partii politycznych w II RP*. „Studia Łęckie” 2015 nr 1 s. 19-30.
- Konkordat pomiędzy Stolicą Świętą a Rzeczypospolitą Polską*. DzURP 1925 nr 72 poz. 501.
- KOPLER L.: *Kościół a polityka*. Kraków 1929.
- KRASOWSKI K.: *Związki wyznaniowe w II Rzeczypospolitej. Studium historycznoprawne*. Warszawa – Poznań 1988.
- KRZEŚNIAK-FIRLEJ D.: *Nauczanie religii rzymskokatolickiej w prawodawstwie państwowym i kościelnym Drugiej Rzeczypospolitej*. „Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne, Artystyczne” 14:2003 s. 243-269.
- KUMANIECKI K.: *Odbudowa państwowości polskiej, najważniejsze dokumenty 1912-1924*. Warszawa 1924.
- KUMOR B.: *Historia Kościoła*. Cz. 8: *Czasy współczesne 1914-1992*. Lublin 2001.
- LESZCZYŃSKI P.A.: *Centralna administracja wyznaniowa II RP. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego*. Warszawa 2006.
- MACAŁA J.: *Polska katolicka w myśli politycznej II RP*. Zielona Góra 2004.
- MĘDRZECKI W.: *Inteligencja polska na Wołyniu w okresie międzywojennym*. Warszawa 2005.
- MIERZWA J.: «*Między starostą a plebanem*». *Relacje między państwem a związkami wyznaniowymi na szczeblu administracji ogólnej I instancji w okresie Drugiej Rzeczypospolitej – zarys problematyki*. W: *Państwo – religia. Instytucje państwowe i obywatele wobec religii w Europie Środkowo-Wschodniej w XX wieku*. T. 1. Red. J. Durka. Kalisz 2014.
- OLSZAR H.: *Kościół w Polsce w okresie międzywojennym (1918-1939)*. „Symposium” 2004 nr 1 s. 7-48.
- PAPIERZYŃSKA-TUREK M.: *Między tradycją a rzeczywistością: państwo wobec prawosławia 1918-1939*. Warszawa 1989.
- PIETRZAK M.: *Prawo wyznaniowe*. Warszawa 1993.
- POLAK R.: *Religia rzymskokatolicka w szkołach II Rzeczypospolitej*. Lublin 2007.
- SEMPOŁOWSKA S.: *Pisma pedagogiczne i oświatowe*. Warszawa 1960.

- SEMPOŁOWSKA S.: *Projekty ministerialne w sprawie szkolnictwa*. „Robotnik” 1919 nr 159.
- STEGNER T.: *Wyznania – państwo – naród w II Rzeczypospolitej*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2020 z. 4 s. 781-796.
- SZCZEPANIAK J.: *Troska Kościoła o nauczanie i wychowanie religijne w szkole w latach 1918-1927*. Kraków 1997.
- ŚLESZYŃSKI W.: *Bezpieczeństwo wewnętrzne w polityce państwa polskiego na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej*. Warszawa 2007.
- ŻONGOŁOWICZ B.: *Dzienniki 1930-1936*. Oprac. D. Zamojska. Warszawa 2004.

Streszczenie: 11 listopada 1918 r. był dla Polaków dniem zwycięstwa walki o niepodległość, wolność i suwerenność. Młode państwo stanęło w obliczu wielu problemów: uregulowania trwałości granic, określenia zasad polityki wyznaniowej czy stworzenia struktur administracyjnych, a także organizacji i uruchomienia placówek oświatowych. Plan wymagał wysiłku i pokonania wielu trudności. Jednym z kluczowych problemów podczas budowy nowego ustroju państwa było określenie sytuacji prawnej Kościoła i nauczania religii w szkołach. W 1925 r. Sejm II Rzeczypospolitej ratyfikował porozumienie zawarte między Stolicą Apostolską a stroną polską. W myśl zawartych postanowień Kościół katolicki zyskał szeroką autonomię oraz nieskrępowaną swobodę pozareligijnej działalności. Miał zapewniony szereg przywilejów, wyróżniających w sposób szczególny pozycję katolicyzmu w stosunku do innych wyznań w Polsce. Podstawy prawne systemu wychowania religijnego określiła konstytucja marcowa, a jej postanowienia ugruntował konkordat i kolejna ustawa zasadnicza z 1935 r.

Słowa kluczowe: Kościół katolicki, niepodległość, konkordat, Polska, religia.